

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

Briljante geesten

Toespraak van Peter Vandermeersch tijdens het negende WEG-benefietdiner 'Lijmen bij Dwaallicht', 2 maart 2009.

In dit nummer

Briljante geesten

Uitwassen van de hebzucht

Vader

Over Elsschot en bruggen

De Voorzitter

Naar jaarlijkse traditie, zo vrees ik, valt mij de geweldige eer te beurt om ook vanavond weer de sprekers op een dienblad aan u te serveren. Alvorens ik met veel liefde zal spreken over de twee slachtoffers van vanavond – want, dames en heren, vergis u niet, een Elsschot-spreker is wel degelijk het slachtoffer van een nooit aflatende queeste van Cyriel Van Tilborgh – wil ik even terugblikken op de voorbije negen dapperen die ons in de voorbije acht jaren hebben verheugd, verblijd, verrast en – ik geef het toe – een enkele keer verveeld met hun geweldige kennis over Willem Elsschot. Want inderdaad, Job Cohen en Cathy Berx mogen zich in een bijzondere rij van groten dezer aarde scharen. Achtereenvolgens hebben hier op het spreekgestoelte gestaan: Patrick Janssens, Mark Eyskens, Frits Bolkestein, Louis Tobback, Piet Van Eeckhaut, Steve Stevaert, Yves Leterme, Kris Peeters en Rik Torfs. Dit rijtje laat ons meteen toe om enkele belangrijke statistische vaststellingen te doen.

Eerste vaststelling: de socialisten zijn de grootste kenners van het werk van Willem Elsschot. Met Janssens, Tobback, Van Eeckhaut en Stevaert vaardigden zij zomaar

even vier van de negen eminente sprekers af. Kameraden, wees blij en trots. De volksverheffing zoals die in uw volkshuizen werd gepredikt, heeft wel degelijk haar vruchten afgeworpen. Maar alvorens u, socialistische vrienden, uit volle borst de Internationale aanheft, plaats ik er meteen een voetnoot bij. Waar zijn de jonge socialisten? Caroline Gennez, Kathleen Van Brempt, de jonge Detiège, de jonge Vanvelthoven, de jonge Van den Bossche, de jonge Tobback? Weg, verdwenen, onbestaande... Het zijn, met alle respect voor Patrick Janssens, de oude knarren van de partij die de rode vaan hoog moeten houden. En ik vrees, dames en heren, dat dit niet enkel geldt voor dit Elsschot Genootschap.

Tweede vaststelling: de socialisten worden in hun cultureel leider-

schap bedreigd door hun vrienden, nu ja, van CD&V. Heeft u gemerkt hoe die de jongste jaren zijn komen opzetten? Eerst was er Mark Eyskens. Hij bleef jaren eenzaam en alleen in het CVP-klassement, maar kreeg in 2007 en 2008 prompt versterking van Leterme en Peeters.

Derde vaststelling: vier socialisten, drie christendemocraten. Dat is een spannende strijd. En ook na vandaag zal geen verandering komen in die verhoudingen. Want met Job Cohen halen de Vlaamse socialisten een geestes- en partijgenoot uit het Noorden erbij. En met Cathy Berx gooien de CD&V'ers hun geheime wapen uit Antwerpen in de strijd. Na vanavond is de stand dus vijf-vier, nog steeds in het voordeel van de – weliswaar wat oudere – socialisten. (Tussen haakjes. De CD&V heeft bij ondergetekende even gepolst of zij bij de telling ook Rik Torfs mocht inlijven. Tenslotte is dat een professor kerkelijk recht aan de katholieke universiteit van Leuven. Maar voor zoveel tsjeverij heeft de man in kwestie zelf zeer bedankt. Hij gaat, naar eigen zeggen, nog liever op de socialistische lijst staan.)

Vierde vaststelling: Vlaams-nationalisten komen niet op onze lijst met eminente sprekers voor. Nu ja, we zijn eigenlijk wel blij met het feit dat minister van Cultuur Bert Anciaux nooit is komen spreken. We zouden namelijk niet weten bij wie we hem moeten indelen. Zelf weet hij het namelijk ook niet.

Vijfde en laatste vaststelling: wat met de liberalen? Het is treurig gesteld met de liberalen. De enige liberaal die dit genootschap ooit durfde toe te spreken, was Frits Bolkestein – en zijn buikspreker Derk-Jan Eppink, die intussen verdwaald is op de Europese lijst van Jean-Marie De-decker. Vlaamse liberalen hebben het niet gedurfd om dit genootschap te onderhouden. Goed ingelichte bronnen in de omgeving van Cyriel weten dat ze ook het voorbije jaar de gekste excuses hebben verzonnen om niet te komen spreken. Een zekere Karel D.G. uit Berlare meldde dat hij het ‘te druk heeft met het voorzichtig manipuleren van de Oost-Vlaamse lijstvorming van de Open VLD om zich over Elsschot te kunnen buigen’. Een zekere Patrick D. uit Tongeren liet dan weer via een kabinetsmedewerker weten dat hij te veel omhanden heeft met de benoeming van enkele secretaresses om Elsschot te kunnen lezen. De kabinetsmedewerker die ons de boodschap overbracht, is intussen ontslagen. En een zekere Guy V. uit Gent, die er toch prat op gaat dat hij nu en dan een boek leest, bleef bijzonder stil. Zijn voornaamste bekommernis bleek de vraag te zijn of Yves Leterme toch niet een tweede keer kwam spreken.

Maar zoals gezegd krijgen we vanavond een socialist en een christendemocraat voorgeschoteld. Ze hebben overigens met elkaar gemeen dat ze beiden hooggeleerd zijn, doorgestudeerd hebben in de rechten en als briljante geesten door het leven gaan. Opmerkelijk aan het duo is dat we met Cohen een burgemeester hebben die naar Nederlandse gewoonte niet verkozen maar wel benoemd is, wat wij in Vlaanderen wat eigenaardig vinden. En dat we met Cathy Berx een gouverneur hebben die voor het leven benoemd is, wat men in Nederland, waar commissarissen van de koningin voor beperkte duur worden aangesteld, weer raar zal vinden.

Onze eerste spreker van vanavond is dus Job Cohen. Hij is een jubileumspreker: welgeteld de tiende die een Elsschotlezing zal geven. Zoals gezegd is hij nog maar de tweede Noord-Nederlander die naar de Antwerpse thuisstad van Alfons De Ridder komt afgezakt. Dat, mijnheer Cohen, weten wij zeer te appreciëren. En, omdat we hier

nu toch zo onder elkaar zijn, kan ik u alvast verzekeren: het is niet zo moeilijk om het beter te doen dan uw landgenoot Bolkestein, die sommigen onder ons choqueeerde met zijn ultraliberale visie op Elsschot.

U bent dus meer dan welkom. Want tussen Noord en Zuid mag er dan veel zijn dat ons scheidt, er is ook veel dat ons bindt. We bakkeleien over de uitdieping van de Schelde en de IJzeren Rijn. We zijn soms boos over jullie drugspolitiek in Amsterdam maar vooral in de grensstreek. Wij vergelijken jullie premier weleens met Harry Potter. We kijken hier nogal op van die akelige mijnheer Wilders met zijn gekke kapsel en eigenaardige ideeën. We zijn wat beduusd als die Rita Verdonk weer eens uithaalt. En om de puntjes op de i te zetten: we vinden dat jullie met jullie geweldige koopmansgeest het voorbije jaar wel degelijk het beste stuk van Fortis hebben binnengehaald. En, toegegeven, we zijn jaloers op die geweldige prestaties van Ajax, want inderdaad: in tegenstelling tot Antwerpen heeft Amsterdam wél een voetbalploeg die kan *sjotten*.

Nederland, dames en heren, is voor velen van ons soms een raar en ver, maar ook een geweldig fascinerend land. En zowat twee uur boven Antwerpen ligt daar die geweldige stad Amsterdam. En die geweldige stad Amsterdam wordt sedert begin 2001 bestuurd door die geweldige burgemeester Job Cohen. De zoon van twee historici, die dit jaar 62 wordt, is zoals gezegd een slimme mens. Hij promoveerde in de rechten in Leiden en was vele jaren

hoogleraar in Maastricht, de universiteit waarvan hij ook rector was. Sinds 1967 is hij lid van de PvdA. Hij bekleedde in de jaren negentig onder meer functies als staatssecretaris van Onderwijs en staatssecretaris van Justitie. Maar het voorlopige hoogtepunt in zijn carrière was ongetwijfeld zijn benoeming tot burgemeester van Amsterdam in 2001. In 2007 is zijn tweede mandaat van zes jaar ingegaan. Zelf zegt hij over die job dat dat de 'allermooiste baan in het openbaar bestuur is'. En de definitie van zijn job is volgens hem niet meer en niet minder dan 'de boel een beetje bij elkaar proberen te houden'.

De vraag is natuurlijk: doet-ie-het-goed? Wel, dames en heren, als je de lijst ziet van onderscheidingen en loftuivingen die de heer Cohen op zijn palmares mag schrijven, dan kan je niet anders dan besluiten dat hij een kei is in zijn job. Een greep uit de eervolle vermeldingen die Cohen recentelijk te beurt vielen. In 2005 werd hij in een

enquête onder Nederlandse burgemeesters, wethouders en topambtenaren uitgeroepen tot 'beste burgemeester van de afgelopen 25 jaar'. Op 5 december 2006 werd hij uitgeroepen tot de op een na beste burgemeester van de wereld. In de World Mayor Award moest hij toen enkel de duimen leggen voor de burgemeester van Melbourne. Voor *Time Magazine* was hij 'held van het jaar' in 2005. Dat dankte hij aan zijn rustige optreden in de vreselijke uren en dagen na de moord op Theo van Gogh. Voor

lezers van *de Volkskrant* was hij de ‘Nederlander van het Jaar’ in 2006.

Dat alles wil niet zeggen, dames en heren, dat iedereen in Amsterdam en omstreken juicht van enthousiasme bij het horen van de naam Job Cohen. *De Telegraaf*, de krant van wakker Nederland, noemde hem ooit een theedrinkende slapjanus. In *Het Parool* had men het wel eens over de ‘ouderwetse PvdA-regent’. Anderen hebben het over ‘de favoriete boksbal van in het leven teleurgestelde columnisten’; over een man met ‘een zoetgevooisde vocabulaire’; of nog een man die ‘gebouwd is met een tefallaagje’, er blijft namelijk helemaal niets aan hem plakken, hoe hoog het vuurtje ook wordt opgestookt. Hij is volgens weer anderen een ‘zachtgekookt eitje’. En Theo van Gogh bestempelde hem ooit als de ‘zalvende hopman van de multiculturele samenleving’. Aan u om straks een oordeel te vellen.

Maar wat ons hier bovenmate interesseert, is de vraag wat dit zachtgekookte eitje leest? Zelf zei hij daarover enkele weken geleden nog in het *Financieel Dagblad*: ‘Ik had op het gymnasium een leraar die zei dat we alleen maar Multatuli moesten lezen en verder niets. Dus las ik *Max Havelaar* en vond het meteen prachtig’. Een mooi detail: Cohen leest niet alleen. Hij leest ook voor. Zijn vrouw lijdt namelijk aan multiple sclerose en kan niet meer zelf lezen. Toen uitgeverij Rubinstein hem vroeg of hij een luisterboek wilde inspreken, is hij dat gaan com-

bineren met het voorlezen voor zijn vrouw. Wat heeft hij zoal voorgelezen? *Het Grijze Kind*, een boek uit 1927 van de Nederlandse onderwijzer en schrijver Theo Thijssen. En ‘De uitvreter’ van Nescio. Dat vertelt ons meteen wat over de literaire smaak en het engagement van de heer Cohen. Want met Thijssen en Nescio kiest hij twee keer voor gedreven idealisten, wereldverbeteraars en overtuigde socialisten, maar vooral voor twee Amsterdammers in hart en nieren.

Maar kijk eens, dames en heren van dit weledele geenoetschap. Job Cohen leest niet alleen Amsterdamse auteurs voor aan zijn echtgenote. Want na zich te hebben warmgelopen met Thijssen en Nescio heeft hij *Lijmen* en *Het Been* van onze Willem Elsschot ingesproken. En over deze Antwerpenaar roept hij in het *Financieel Dagblad* uit: ‘Elsschot is zo verschrikkelijk goed!’. Op het stapeltje nog te lezen boeken liggen intussen de biografieën van Den Uyl en Van Agt te wachten. Misschien wil hij zich op die manier voorbereiden op een taak die hem mogelijk nog te wachten staat. De naam van Cohen valt al eens als men het heeft over de volgende Nederlandse premier. (Over premier zijn in Nederland schreef Bolkestein in *Opinio*, in een brief aan Cohen: ‘Natuurlijk kun je dat! Het is ook helemaal niet zo moeilijk om premier te zijn [...] Dat kan iedereen met wat gezond verstand en lef. Gewoon de boel een beetje bij elkaar houden’. Zo gemakkelijk gaat dat dus in Nederland.)

Ik wil u daarbij alvast waarschuwen, mijnheer Cohen. De Elsschotlezing geven kan u schaden. Twee jaar geleden stond hier een toen nog razend populaire Vlaams minister-president Yves Leterme. Hij gaf zijn lezing, werd even premier, maar sedertdien is het niet goed gegaan met deze man.

Ik had het eerder over de ideologische verhoudingen. Vijf socialisten, vier christendemocraten, één liberaal en één professor kerkelijk recht. Ik had het over de verhouding Noord-Zuid. Twee noorderlingen tegen negen zuiderlingen. Laten we nu eens stilstaan bij een andere, veel fundamentele, verhouding. Die der geslachten. Mijn beste

medeleden van dit genootschap, laat ons in eigen boezem kijken. Al acht jaar hangt een schandvlek boven deze welgepulde tafels. Al acht jaar moeten wij ons schamen bij dit jaarlijkse festijn. Al acht jaar leven we met een vreselijke wanverhouding.

Want zie. Job Cohen meegeteld, hebben niet minder dan tien mannelijke sprekers hun licht laten schijnen over Willem Elsschot. Tien mannelijke sprekers. En niet één enkele vrouw. Beseffen we met zijn allen wat Alfons De Ridder daar zelf zou van gevonden hebben? Hij zou dat afgekeurd hebben. Misschien zelfs zou hij er boos over zijn geworden. En hij zou hoofdschuddend triest zijn geweest over de kortzichtigheid van dit Willem Elsschot Genootschap. Want we weten toch met zijn allen dat vrouwen een bijzonder belangrijke rol hebben gespeeld in het leven van Alfons De Ridder. ‘A moi les désirs, à moi les maîtresses’, riep een zegedronken Laarmans uit in *Kaas*, toen hij in Amsterdam het kantoor van Hornstra uitstapte.

Vrouwen hebben inderdaad een belangrijke rol gespeeld in het leven van de auteur. We weten er niet altijd veel over. Zo hoort het ook. Maar we weten wel dat ze er altijd waren. Zijn moeder natuurlijk, zijn echtgenote Fine, zijn minnares Liane Bruylants. Maar ook het dienstmeisje Louise uit *Villa des Roses* én uit het echte leven. En verder waren er Johanna van Lier, Cornelia, Marcelle, Kitty, Georgette, Flora, Julia, een pianiste en ongetwij-

feld nog anderen. Hij was een charmeur, een lijmer, *un homme à femmes*, iemand van wie we niet weten wat hij tussen halfzes en negen of tien uur 's avonds uitvoerde.

En daarom, dames en heren, ben ik meer dan verheugd dat we vanavond een eind kunnen maken aan de reeks der mannelijke schande. Want voor het eerst sedert het bestaan van dit genootschap zal het woord hier gevoerd worden door een vrouw. Nu ja, een vrouw. Zoals onze kroonprins bij de geboorte van zijn dochter Elisabeth, zou je kunnen zeggen: ‘Het is een echt vrouwtje’. Want met haar pakweg anderhalve meter kun je Cathy Berx niet echt groot noemen. Maar onderschat deze *madame* niet. Het zou u slecht kunnen bekomen.

Berx, die net veertig is geworden, is meteen ook de jongste spreekster die hier het woord mag nemen. Ze is geboren in Berchem, twijfelde als tiener tussen Germaanse talen en rechten. Boeken lezen kon ze later nog altijd, dacht ze, en daarom besloot ze dan maar juriste te worden. Ze behaalde, net zoals haar man overigens, een doctoraat in de rechten en doceert aan de Universiteit Antwerpen. In het voetspoor van CVP'ers als Wivina Demeester en Rika De Backer militeerde Berx al vroeg bij de christendemocraten. Ze werd gemeenteraadslid van de stad Antwerpen, schopte het tot ondervoorzitter van de CD&V en Vlaams volksvertegenwoordigster. Zowel bij de vorming van de Vlaamse regering in 2004 als bij de vorming van de eerste federale regering-Leterme stond ze zeer dicht bij de Vlaamse minister-president en latere

premier van België. Ze maakte daarbij indruk op vriend en vijand. En voor alle duidelijkheid: ze maakte geen indruk met haar onbestaand babe-gehalte, wel met haar werkkraft en dossierkennis. ‘Het is een dossiervreter’, zei een partijgenoot onlangs over Berx. ‘En eentje met grote honger’.

Nog voor ze veertig was, werd aan Berx een grote toekomst in de CD&V voorspeld. Zou ze voorzitter van de partij worden? Of minister? In de Wetstraat gonsde het van geruchten. Tot vorig jaar, behoorlijk onverwacht, bekendgemaakt werd dat deze dame gouverneur van de provincie Antwerpen werd. Sommige journalisten en andere kwatongen beweren dat Berx gouverneur werd omdat haar weg naar de top geblokkeerd zou zijn door andere stemmentrekkers. De provincie Antwerpen heeft met Kris Peeters en Inge Vervotte nu eenmaal al twee CD&V-goudhaantjes. En hoe graag ze het in deze provincie ook zouden willen, niet alle ministers en partijvoorzitters kunnen uit Antwerpen komen.

Sommigen vielen achterover toen ze hoorden van haar benoeming. ‘Mais tu as l’air d’une gamine’, zei vicepremier Laurette Onkelinx toen ze vernam dat Berx gouverneur zou worden. Ook anderen hekelden haar piepjonge leeftijd. Op 39 jaar in een job stappen die voor oude mannen – sorry, Steve – is weggelegd. Dat kon toch niet. Dat is toch een uitloopbaan. Als ze die opmerking hoort,

wordt Cathy Berx altijd wat *ambetant*. Kinsbergen werd gouverneur op zijn veertigste, repliceert ze dan snedig. En ook Lode De Witte was veertig toen hij gouverneur van Vlaams-Brabant werd. En werd er aan die heren gevraagd of ze zich niet te jong vonden voor de baan? Helemaal niet.

U weze gewaarschuwd. De gouverneur van Antwerpen mag er dan wat uitzien als een kwajongen, mag dan liever een rugzakje dragen dan een *sacoché*, mag dan wel keihard Bob Dylan opzetten in haar ambtswoning als ze documenten zit te ondertekenen, ze is een gedreven dame. De vrouw die sneller spreekt dan haar schaduw en door sommigen als een ‘vaatje dynamiet’ wordt bestempeld, heeft zich intussen in haar job vastgebeten. Niet zo lang geleden zei ze in een interview dat ze die baan de volgende 26 jaar met alle plezier zal doen.

Ze kan die job afwisselen met het luisteren naar Dylan, Van Veen, Boudewijn De Groot, Paul Simon, het genieten van Bach, Rachmaninov, Shostakovich en vooral de cello. Het lezen van haar favoriete schrijvers Amos Oz, Meir Shalev, David Grossman, Dostojevski en Harry Mulisch. Het lezen van poëzie en het beleven van theater. En haar job laat haar nog net de tijd voor het analyseren van een man van haar eigen stad. Willem Elsschot.

Uitwassen van de hebzucht

Toespraak van Job Cohen tijdens het negende WEG-benefietdiner 'Lijmen bij Dwaallicht', 2 maart 2009.

Het was de directeur-generaal Boorman van het Algemeen Wereldtijdschrift voor Financiën, Handel, Nijverheid, Kunsten en Wetenschappen die te zijnen kantore de zojuist in Teixeira de Mattos omgedoopte Laarmans op het hart bond: 'Tracht zelf te geloven wat je vertelt, dan vooral werkt je betoog overtuigend.' Wijze woorden die mij in Amsterdam voortdurend van pas komen en die ik thans te Antwerpen evenzeer van ganser harte uitspreek, want ik geloof in wat ik u ga vertellen. Ik acht het een grote eer hier in uw genootschap te verkeren en in het gezelschap van Elsschots kleinkinderen: Jan Maniewski – die met zijn schrijvende grootvader de mannen van de dorre bladeren vormde die voor niemand bang zijn –, en Ida en Els Dequeecker, Walter de Ridder en Willem Dolphyn.

'Aan het lezen van literatuur kom ik eigenlijk alleen maar toe in vakanties' was in de loop der jaren voor mij een staande frase geworden. Sinds een paar jaar heb ik daar wat op gevonden, of liever gezegd: mijn secretares-

se heeft er wat op gevonden. Want in de zomer en rond Kerstmis maakt zij ruimte in mijn agenda om voor een uitgeverij luisterboeken in te spreken. Zo heb ik in de afgelopen jaren 'De uitvreter' van Nescio voorgelezen en *Het Grije Kind* van Theo Thijssen. Twee schrijvers die mij na aan het hart liggen, net als Multatuli en Elsschot. Drie van hen zagen het levenslicht in Amsterdam. Wanneer je dan niet het voorrecht is beschoren in Amsterdam te zijn geboren, dan is het in ieder geval een zegen dat je wieg in Antwerpen heeft mogen staan. Van Elsschot mocht ik onlangs *Lijmen/Het Been* als luisterboek inspreken en voor komende zomer staat *Kaas* op het programma. Kortom: hoe langer ik burgemeester van Amsterdam ben, hoe belezener ik word.

Met de uitnodiging voor het 'Lijmen bij Dwaallicht'-diner ging mijn fantasie met mij op de loop. Wat moest ik mij bij een diner als dit voorstellen? Waarover gesproken zou worden, leek mij voor de hand te liggen. Maar minder duidelijk was voor mij wie eigenlijk de leden van het illustere Willem Elsschot Genootschap vormen. Een vraag die aldus bij mij opkwam was: zou het bestuur van uw Genootschap alle leden hier aan tafel eigenlijk wel vertrouwen, volledig vertrouwen? Ik herinner mij een verhandeling over een diner in *Villa des Roses*. U weet wel, het diner ter ere van de naamdag van Madame Dumoulin uit Teheran die Antoinette heette en in het pension acht frank per dag betaalde. Na de tarbot met Martinsaus sprak de heer Brulot de jarige toe. Elsschot beschreef het tafereel zo:

Terwijl hij [Brulot] sprak keken de gasten in hun bord om hem niet in de war te brengen en Madame

Gendron maakte van deze omstandigheid gebruik om haar linkerarm zachtjes over de tafel voort te schuiven, in de richting van een schaal met sinaasappelen die niet ver van haar af stond. Bij de laatste woorden van de heer Brulot was zij zover gevorderd dat de toppen van haar vingers de voet der schaal raakten. Toen de heer des huizes zich nu neerzette volgde er een overdonderend applaus dat de aap schrikken en de ruiten daveren deed, en te midden dier uitbarsting hief madame Gendron plotseling de hand op, greep een sinaasappel en stopte hem in een handtasje dat zij steeds bij zich droeg en waarin zij, behalve een zakdoek, de sleutel van haar koffer bewaarde. Toen begon ook zij in haar handen te klappen en sprak met vriendelijke lach 'zeer wel, mijn vriend'.

Wanneer men bedenkt dat zij twee en negentig jaar was, dan had zij het stoute stuk niet onhandig ten uitvoer gebracht.

U weet allen hoe dat uiteindelijk afliep. Het kan toeval zijn, maar het valt mij vanavond in elk geval op dat het bestuur van uw Genootschap géén schalen met sinaasappelen op tafel heeft laten zetten.

Laat mij u een kort verhaaltje vertellen:

Op een dag verscheen er een man in een dorp. Hij wilde eikels kopen en was bereid daar één euro per stuk voor te betalen. Omdat er veel eikenbomen in het dorp stonden, begonnen de dorpsgenoten snel eikels te verzamelen. De man kocht ze een week later allemaal voor een euro per stuk.

Hij zei dat hij een week later zou terugkomen en dan vijf euro per stuk zou betalen. Opnieuw begonnen de dorpsgenoten eikels te verzamelen, alhoewel er veel minder over waren. De man verscheen inderdaad een week later, betaalde de beloofde vijf euro per stuk en verklaarde een week later opnieuw te verschijnen en dan twintig euro per stuk te betalen. Bij het dorp was geen eikel meer te vinden, maar

toevalligerwijs kwam er net op dat moment een andere man met een grote zak eikels naar het dorp. De dorpsbewoners kochten de hele zak voor 15 euro per eikel. U begrijpt het al: de eerste man kwam niet meer opdagen. De dorpsbewoners waren hun geld kwijt, en het enige dat overbleef was een grote hoeveelheid eikels.

Juist toen de kredietcrisis afgelopen najaar in alle hevigheid was losgebarsten, was ik in het kerstreces het laatste stuk van *Lijmen/Het Been* aan het inspreken. Al voorlezende realiseerde ik mij de actualiteit van die tekst. Elsschot zei over dit werk:

In Boorman heb ik de moderne handelsgeest willen uitbeelden. Boorman bedriegt de mensen, neemt wat hij krijgen kan, speculeert op de domheid der reclamezieke zakenlui, alles omdat de mensen hem daartoe in de gelegenheid stellen, omdat iemand als hij in een kapitalistische maatschappij eenvoudig niet anders kan. Boorman moet bedriegen, zoals een bankier interest moet vragen. En een notaris die zijn hypotheeken zo maar weggeeft, nou, die kan net zo goed heel zijn fortuin aan de armen geven en gek worden.

Terwijl *Lijmen en Het Been* nog vers in mijn hoofd zaten, werd bekend dat de Amerikaanse belegger Madoff ervan werd verdacht beleggers voor tientallen miljarden dollars te hebben opgelicht. Hij opereerde volgens de *split-strike conversion strategy* – een holle term die Boorman bedacht zou kunnen hebben en waarvan Elsschot zeker had gesmuld. Ook al ontgaan mij de fineses van Madoffs transacties, in elk geval heeft het er alle schijn van dat hij in staat was mensen te bepraten en te doen betalen. Hij gaf, als ik de kranten mag geloven, de garantie van een rendement van 10% per jaar. Dan moesten de klanten ook geen moeilijke vragen stellen. Menig ervaren belegger trapte erin, zelfs – en dat zal u een heel klein beetje deugd doen – de Fortis Bank Nederland dreigt met een miljard het schip in te gaan. Elk jaar een rendement behalen van 10% kon Madoff uiteraard nooit waarmaken, maar dat verborg hij door de beloofde winsten uit te betalen met het geld dat werd binnengebracht door nieuwe klanten. Zoiets kan lang goed gaan, maar het kaartenhuis stort natuurlijk een keer in, ofwel omdat er onvoldoende nieuwe gelukzoekers bijkomen, ofwel omdat klanten plotseling hun geld opeisen. Een klassiek piramidespel. Maar zó bont heeft zelfs Boorman het nooit gemaakt.

De vraag die vanzelfsprekend rijst, is: hoe hebben bijvoorbeeld boekhouders en accountants naar eer en geweten dergelijke praktijken jarenlang kunnen laten

passeren? Door een deugdelijke jaarlijkse financiële verantwoording moet de naakte waarheid toch aan het licht komen, zou men zeggen. Van boekhouden heb ik geen kaas gegeten, maar het inzicht dat Elsschot ons in *Het Tankschip* daarover biedt, is glashelder: ‘Van activa maak je evenmin passiva als van een meisje een jongen, want het is voldoende dat broekje uit te trekken.’

Kortom, er werd en wordt bedrogen bij het leven. Elsschot had er ongetwijfeld het nodige over gelezen, en zeker bij de grote Multatuli. Ik zeg de grote Multatuli en daarin heb ik Elsschot aan mijn zijde, die hem een ‘een ware Prometheus in ons taalgebied’ heeft genoemd. ‘Uit zijn as’, zo schrijft hij, ‘is de hele moderne Nederlandse literatuur opgeflakkerd. Zijn cultus is ons aller heilige plicht.’ Als bijdrage aan die cultus citeer ik graag uitvoerig die ware Prometheus, en wel zijn idee 451, honderdvijftig jaar geleden geschreven, in 1864 om precies te zijn. Hoor wat Multatuli schrijft:

Welnu, waar zyn de kapitalen des Volks? Waartoe worden ze gebruikt? De bezitting der kapitalisten steekt in papier, in schuldbrieven. En de voornaamste handel bepaalt zich tot ‘weddenschap op *hausse* of *baisse*.’ Wie roode, gele of blauwe Grieken koopt, *wedt* dat die papieren zullen stygen. Wie ze verkoopt – tenzy gedrongen door nood, en dit maakt de zaak

niet schooner – *wedt* dat Griekenland zal achteruitgaan. En waarop bazeert zich dat wedden? Op 't bestuurdeeren der omstandigheden van dat land? Op kennis van zaken? Volstrekt niet. Een *gril*, een *luim*, een *niets*, beweegt den effectenspeler tot koop of verkoop, en evenmin als de dwazen te Homburg of te Spa, weet hy reden te geven van z'n zet. Doch aan zoo'n speelbank is iets openhartigs by zaak. De speculant op *rouge* of *noir* zegt, na voordeelig spel: ik heb *gewonnen*. Onze effectenluï zeggen, zeer *onzedelyk liegende*: 'ik heb verdiend!'

Is 't *handel* eindelijk, de oproepingen die we dagelijks vinden van 'voornamen' huizen aan 't publiek, om geld te schieten tot ondernemingen, waartoe men hoogstwaarschynlyk Publiek's geld niet behoeven zou, wanneer ze zoo voordeelig waren als die 'voornamen' huizen dat afschetsen? Daarby behoo- ren dan: namen. De kommissaris is kommandeur van de een of andere kroon. Een der directeuren is staatsraad in zekere – of onzekere – dienst. De raad van toezicht schittert van sterren en titels. Maar als later de geloovige geldschietter zich aanmeldt by een van die heeren, om dividend, om rente, om inwisseling *a pari* zelfs, van het verstrekte, dan blykt er dat de heeren die de oproeping teekenden, de onderneming wel patrocineerden, maar volstrekt niet garandeerden. Het antwoord ligt voor-de-hand,

al spreekt men 't dan liever niet uit: 'Myn goeie man... dit begrypt ge toch... als de zaak zoo *goed* ware geweest als we zeiden... zou ik niet *uw* geld, maar m'n eigen geld daartoe gebruikt hebben!'

Onlangs las ik een dusdanige oproeping in de nieuwsbladen. Eenige heeren met velerlei titels – de vrome ex-burgemeester van Amsterdam stond boven aan – raadden de lezers aan, geld te schieten in eene internationale logement opzettery.

Het is het oude liedje van de hebzucht, van *greed* zoals de Engelsen zeggen, een kardinale ondeugd, een hoofdzonde die altijd en overal bij iedereen op de loer ligt. De hebzucht zit nu eenmaal in de menselijke natuur ingebakken en we moeten dan ook niet verrast zijn over de gevolgen wanneer wij de hebzucht ongebreideld haar gang laten gaan. De Griekse mythologie verhaalt van koning Midas die, nadat hij van de god Dionysos een wens mocht doen, wilde dat alles wat hij aanraakte in goud veranderde. Zo geschiedde. Voedsel werd hard in zijn mond en wijn veranderde in vloeibaar goud zodra Midas het aanraakte. De koning smeekte de goden hem zijn hebzucht te vergeven. En in de bijbel staat dat Jezus heeft gezegd: 'Het is makkelijker dat een kameel door het oog van de naald gaat, dan dat een rijke het Koninkrijk Gods binnengaat.'

Hebzucht speelt ook in Elsschots *Pensioen* een rol. U weet wel, het verhaal van de jongeman Verstappen die een kind verwekt, vervolgens naar het front wordt gestuurd en in krijgsgevangenschap aan de longenpest sterft. Zijn weduwe en zoontje hebben recht op zijn pensioen, maar zijn moeder eigent het zich toe. De familieleden weten ervan maar grijpen niet in: zij azen erop het opgebouwde kapitaal na het overlijden van moeder te erven. Ook in *Het Tankschip* beschrijft Elsschot ons de hebzucht, een verhaal over het ontduiken van belasting en het speculeren dat het tankschip meer waard wordt mocht de oorlog uitbreken. Het is een hilarisch verhaal, u kent het vast. Ik volsta hier met de twee slotzinnen. 'Op de oorlog, Frans, want oorlog is

een zegening. En het kapitalisme heeft toch zijn goede kant, is 't waar of niet?' Zo zijn het steeds weer de uitwassen van de hebzucht die Elsschot even genadeloos als meesterlijk blootlegt.

Elsschot lezen is in de eerste plaats een groot literair genoegen. Hij heeft een ongeëvenaarde ingetogen stijl en hij schrijft een virtuoos, strak en zakelijk proza. Tegelijkertijd moet je met regelmaat verschrikkelijk lachen, zoals bij de passage over de veiling van het oud-papier van mevrouw Lauwereyssen. Dan denk ik aan het satanische genoegen dat het schrijven ervan hem moet hebben geschonken en aan de grote inspanning die hij zich moet hebben getroost om het zo hyper-uitgeknobeld op papier te krijgen. 'Schrijven is verdomd moeilijk', zo vertrouwde hij Carmiggelt ooit toe. Elsschot heeft zijn wijze van werken en redeneren schitterend beschreven in 'Achter de Schermen', verplichte kost voor wie de pen ter hand neemt. In tien bladzijden doet hij verslag van de totstandkoming van een tekst, de 'Opdracht' bij *Tsjip*, van slechts anderhalve bladzijde. Hij geeft daarmee een kijkje in de keuken van het ambacht dat schrijven heet. Elsschot wikt en weegt de woorden, proeft ze op zijn tong, let op de logische volgorde der dingen, keurt teveel effectbejag af en als een zin onvoldoende betekenis heeft, rust hij niet tot hij de juiste woorden gevonden heeft. 'Schrijven is', volgens Kees van Kooten, 'blijven zitten tot het er staat.' Ik weet niet hoe lang

Elsschot heeft gezeten, maar zijn werk stáát. Het is zo compact – er staat nergens een woord teveel – dat hij veel zitvrees moet hebben gehad. En ook hier lijkt Elsschot zich rekenschap te geven van wat Multatuli in zijn *Duizend en Enige Hoofdstukken Over Specialiteiten* schrijft: 'Het kan niet te dikwyls herhaald worden dat zuiverheid van uitdrukkingen – ook vooral omdat daartoe veel arbeid vereist wordt – 'n kenmerk is van moraliteit. Wie zich niet bekommert over de juistheid van 'n woord, geeft blyk van onverschilligheid voor de zuiverheid zyner denkbeelden, en neemt het dus niet zeer nauw in het onderscheiden van goed en kwaad.'

Bijzondere auteurs leveren bijzondere citaten, die altijd van pas komen. Bij Elsschot natuurlijk: 'tussen droom en daad', maar ook: 'ik word op 't oogenblik van uit Gent verneukt door een kerel, die Korthals heet en die 't lijk van mijn schoonzuster in zijn bezit heeft'. Om nog te zwijgen van 'de Korthals XIV en de Korthals XV' – al moet ik als gewezen staatssecretaris onder een minister van die naam wel oppassen in welk gezelschap ik citeer. En nog één: het zojuist genoemde 'Schrijven is verdomd moeilijk'.

Intussen ben ook ik gefascineerd door het leven dat Alfons De Ridder leidde. Hoe is het toch mogelijk dat zo'n sensitief en fijnzinnig man zijn Fine zeven jaar voor Walter laat zorgen, terwijl hijzelf vrolijk verder leeft en studeert? Voor zijn met trots op zijn briefpapier ver-

melde ‘Licentiaat van de Hogere Graad in de Handels-, Consulaire- en Coloniale Wetenschappen’ heeft Fine een hoge prijs betaald. En wie komt ermee weg om – zoals hij zo vaak deed – aan het einde van de middag een brief te gaan posten om vervolgens doodleuk na negenen pas weer thuis te komen alsof het de gewoonste zaak van de wereld is?

En dan is er die merkwaardige en trieste mystificatie van De Ridder in *Villa des Roses* als Richard Grünwald. Nadat het kamermeisje Louise door Grünwald was bezwangerd, liet zij abortus plegen. Grünwald gaat er vervolgens met een andere dame vandoor, beantwoordt de post van Louise niet, zelfs niet haar laatste wanhoopsbrief. Louise gaat terug naar haar oude dorp. Dat is het einde in *Villa des Roses*. Maar wij weten dat in werkelijkheid De Ridder tot aan vijftig jaar na dato, meermalen – uit wroeging – geprobeerd heeft contact met haar te zoeken.

Zo zijn er vele mystificaties. Martinus Nijhoff heeft er in 1952 bij de viering van Elsschots zeventigste verjaardag al op gewezen. Hij sprak daarbij over de proloog van *Het Dwaallicht*, waarin een zekere Laarmans, de ‘ik’ van het verhaal, ’s avonds wordt aangesproken door drie Afghaanse matrozen die hem de weg vragen onder vertoon van een sigarettendoosje waarop een adres staat gekrabbeld. Om het geschrevene beter te

kunnen ontcijferen, begeeft Laarmans zich naar de verlichte kiosk van de krantenverkoopster. Ik citeer:

‘Kom binnen, Mijnheer Verbruggen’, zegt mijn krantenvrouw, ‘hier ziet u beter’. Zij neemt mij al dertig jaar voor een ander en nu is het de moeite niet meer waard haar nog te zeggen dat ik Laarmans heet. Als de dag gekomen zal zijn dat ik geen kranten meer koop, laat haar dan gerust een traan plengen op Verbruggen.

Nijhoff wijst er op dat hier vier personen een rol spelen. Ene Verbruggen, maar die blijkt op zijn beurt Laarmans te zijn, die weer het ‘alter ego’ is van Elsschot. En Elsschot is weer de schuilnaam van Alfons De Ridder. Een viermanschap van wie slechts drie personen in zekere zin naspelbaar zijn: Verbruggen, Laarmans en De Ridder. Elsschot, die zo van de Reinaert hield, is de persoon die ons als een vos steeds weer ontglipt.

En wat de hebzucht betreft, blijft het fascineren hoe Elsschot dit fenomeen aan de kaak stelde en ridiculiseerde, terwijl tegelijkertijd De Ridder uit de Lemméstraat er dagelijks middenin zat. Zo spelen Elsschot en De Ridder in het toneelstuk van hebzucht en altruïsme hun geheel eigen rol. Het ene ogenblik de cynicus, het andere ogenblik houdt hij het niet droog en schiet hij vol, bijvoorbeeld wanneer hij in besloten kring nieuw werk voorleest aan vrienden die het voorlezen daarom

van hem moeten overnemen. Hij is een ‘vat vol tegenstrijdigheid’, net als zijn held Multatuli.

Ik heb u verteld over mijn band met Elsschot en zijn werk van enkele kanttekeningen voorzien. De rode draad door mijn verhaal vormt natuurlijk de hebzucht. Het verhaal aan het begin over de sinaasappelen ging daar al over. En voor het zelfde geld heeft uw bestuur gemeend om juist dit jaar geen sinaasappelen op tafel te zetten omdat het als gast heeft uitgenodigd een – hebzuchtige – Hollander.

Het zal u misschien hebben verbaasd dat ik als Hollander nog niet over *Kaas* ben begonnen. Welnu, dat doe ik nu, voordat ik afrond. De hoofdpersoon van *Kaas*, Frans Laarmans, is slechts klerk bij de General Marine and Shipbuilding Company en lijdt aan een minderwaardigheidscomplex. Hij laat zich door zijn beter gesitueerde vriend bepraten om in zaken te gaan en tekent bij de firma Hornstra in Amsterdam een contract om voor die firma kaas te gaan verkopen als algemeen en officieel vertegenwoordiger voor België en het Groothertogdom Luxemburg. Het wordt een fiasco. Laarmans blijkt geen ondernemer. Mevrouw Ida de Ridder heeft eens geopperd dat haar vader in *Kaas* de literatuur als onderwerp heeft, waarbij de hoeveelheid kaas staat voor diens nog onverkochte boeken en zij voert voor haar theorie aan het in 1942 door hem toegevoegde hoofdstuk vijftien. Anderen, zoals Jan van Hattem, menen dat het thema van *Kaas* de reclame is en

wel de onmogelijke positie waarin De Ridder verkeerde in de vennootschap met Léonce Leclercq. Laat mij in alle bescheidenheid een derde mogelijkheid voorstellen, en ik geef haar Vic van de Reijt in welwillende overweging voor zijn Elsschot-biografie, waar ik reikhalzend naar uitzie. Ik baseer mij daarbij eveneens op het bij de derde druk toegevoegde hoofdstuk XV. Daarin wordt op het Departement van Handel gepleit voor verlaging van invoerrechten op kaas en gaat het over percentages. Ik ben geen bankier en ik kan mij vergissen, maar toch: heeft Elsschot in *Kaas* eigenlijk niet willen waarschuwen voor het gevaar waaraan een Belg ten prooi kan vallen wanneer hij zaken doet met een firma uit Amsterdam? En in het vervolg daarvan: heeft Maurice graaf Lippens *Kaas* eigenlijk wel gelezen?

Ik begon mijn verhaal ten kantore van Boorman van het Algemeen Wereldtijdschrift voor Financiën, Handel, Nijverheid, Kunsten en Wetenschappen, en ik wil mijn verhaal daar ook eindigen, door u te wijzen op de fraaie spreuk die daar de wand sierde:

*Lorsque vous aurez tout dit,
Levez vous et partez d'ici.*

Ik dank u allen zeer.

Joke van Leeuwen

Op 2 maart, na een heerlijk dessert en een vrolijk begin van mijn spreektijd, bracht ik twee gedichten. Het eerste was van Willem Elsschot en heet 'Moeder'. Het tweede schreef ik in een vorm die ik anders niet gebruik, maar die past bij de poëzie van Elsschot, en met een inhoud die

zich ook wilde spiegelen aan zijn gelijkwaardige betrokkenheid. Vier gedichten schreef Elsschot die aan een, dan wel zijn, moeder gewijd waren. Mijn gedicht was gewijd aan een vader.

Vader

Hij was gekamd, gewassen en in leven,
geen tanden meer, maar warm rond zijn karkas,
verbaasde ogen achter brillenglas.
Waar was zijn vrouw, waar was zijn huis gebleven.

Hij wist niet of hij woonde waar hij was.
Hij wist niet of ze eten zouden geven
en wie was op bezoek geweest zo-even
in zijn met thee en troost bekleed moeras.

Alles werd nu en alles onbestemd.
Hij gaf het op, de broek met scherpe vouw
bleef in de kast, hij lag en wachtte af

hallo daar roepend in zijn onderhemd,
tot hij zijn zoon die hem nog groeten wou
zag en herkende en zijn zegen gaf.

Over Elsschot en bruggen

Toespraak van Cathy Berx tijdens het negende WEG-benefietdiner 'Lijmen bij Dwaallicht', 2 maart 2009.

De toutes les régions belges la province d'Anvers est certes celle-là qui offre au prodigieux et inépuisable theme de l'oeuvre de Willem Elsschot les plus admirables ressources. Kijk maar eens in de la, onder marmer of papier.

U hebt dit zinnetje ongetwijfeld herkend. Het gaat om een vrije variant op het beroemde sjabloon waarvan Boorman zich in *Lijmen* bediende om weer een ander potentieel slachtoffer te lijmen. Maak u geen zorgen, het ligt niet in mijn bedoeling u te lijmen. En ik moet u trouwens feliciteren, u bent allen geslaagd. U kent uw Elsschot. Iets anders kan en mag men ook niet van u verwachten. Overigens bevat het zinnetje dat ik u zopas heb voorgelezen een diepe waarheid. De provincie Antwerpen betekent voor het buitengewone oeuvre van Willem Elsschot inderdaad een onuitputtelijke bron van inspiratie.

Er is allereerst het blote feit dat het oeuvre van Elsschot zich grotendeels afspeelt in de stad Antwerpen en in het wijde achterland ervan, anders gezegd, de provincie Antwerpen. Er is haast geen plek in Antwerpen aan te wijzen, of ze biedt op de een of andere wijze aan het vruchtbare en onuitputtelijke thema van Elsschots oeuvre de meest bewonderenswaardige bronnen. De De Keyserlei, want daar werd hij geboren. De Lemméstraat, want daar woonde hij. Het stadspark, want daar sloten de mannen van de dorre bladeren hun eeuwig verbond. En op een bank in datzelfde stadspark bedacht Elsschot één van de meest beklijvende zinnen die onze literatuur rijk is: 'Noodlot, beproefde makker, ik groet u.' De Kloosterstraat was ooit een glorieuze plek. Daar stond de Sint Michielsabdij, een van de meest prestigieuze gebouwen uit de Lage Landen. Keizer Karel logeerde er, als hij in Antwerpen moest zijn. Voor ons, bewonderaars van Elsschot, is de Kloosterstraat bovenal een heilige plaats, want hier woonde Maria Van Dam, het onbereikbare dwaallicht, naar wie

Laarmans, met drie Afghanen in zijn zog, op zoek ging. Of beter, ze deed haar naam van dwaallicht alle eer aan en ze woonde er dus bij nader inzien niet. Woonde ze dan in de Lange Ridderstraat? Er zal altijd een waas van geheimzinnigheid rond blijven hangen. Een ding staat evenwel vast: al in 1946, *in tempore non suspecto*, stelde Elsschot het probleem van de multiculturele samenleving aan de orde en hij wees vooruit naar de enig mogelijke oplossing, te weten dialoog en verdraagzaamheid. En een zekere bescheidenheid, als het om het grote gelijk van de eigen levensbeschouwing gaat. 'Aan ophelderden valt niet te denken', schreef Elsschot, 'want zij staan voor dezelfde muur waar ik reeds een halve eeuw langsloop zonder een deur te vinden...' Als iedereen toegeeft dat hij maar een heel klein beetje weet, komen we een heel stuk verder, ook al blijven we zoekende mensen in een 'motregen die de dappersten van de straat veegt'. Dat is de bevrijdende uitkomst van deze innemende novelle, waarmee Elsschot zijn oeuvre de facto afsloot. Het Antwerpse Astridplein is in brede kringen bekend wegens de nabijheid van de zoo, maar toch vinden de meeste volgelingen van Elsschot die dierentuin maar bijzaak. Zij associëren het plein vooral met de Paon Royal, want daar gingen Elsschot en de leeuwentemmer steevast iets drinken, Elsschot een biertje en de leeuwentemmer een fijne grenadine door een rietje. Of het bij één biertje bleef, laat ik in het midden.

Toch mogen we die geografische dimensie niet verengen tot de stad Antwerpen en haar wijde omgeving. Ook het grensgebied tussen Antwerpen en Vlaams-Brabant, zeg maar de royaal beboste streek tussen Westerlo en Herselt, mogen we met gerust gemoed uitroepen tot een waarachtig Elsschotland. Het is tegenwoordig zelfs mogelijk om als toerist in enkele uren het hele Elsschotland te door-kruisen dat zich uitstrekt tussen Tongerlo en Blauwberg.

Je hoeft alleen maar de bordjes van het netwerk te volgen dat zowel voor wandelaars als voor fietsers is aangelegd. Het is een heerlijke belevenis.

Je kan vertrekken aan de abdij van Tongerlo, niet ver van de plaats waar Adela van Elst ter wereld kwam. ‘Mijn moeder [...] was geboren te Tongerlo, provincie Antwerpen, bekend door de Abdij van Tongerlo en door de ongeëvenaarde Lindenlaan die naar den ingang voert. Zeer aan te bevelen’, schreef Elsschot. Wie zal hem willen tegenspreken? En wie zal in de toekomst nog door die ongeëvenaarde lindelaan in Tongerlo kunnen lopen zonder voor zichzelf de talrijke, steeds ontroerende verzen te citeren die Elsschot aan zijn moeder wijdde:

Mijn moederken, ik kan het niet verkroppen
dat gij gekromd, verdroogd zijt en versleten,
zoals een pop waarin een hart zou kloppen,
door 't volk bij 't heengaan in een huis vergeten.

Als u op het marktplein van Westerlo bent aangekomen, hebt u achter uw rug het huis van Durllet, de rentmeester die weigerde aan Pol grond te verkopen. Even verderop kunt u het schitterende kasteel van de prinsen de Mérode bewonderen, waar diezelfde Pol van Domburg uit *De Verlossing* steun ging zoeken bij zijn oude vriendje Robert, die intussen was uitgegroeid tot een arrogante slun- gel die zich alleen met paarden en vrouwtjes bemoeide.

U loopt het uitgestrekte domein Hertberg in en onvermijdelijk komt u uit bij de herberg van Mie Maan. Daar kwam Anna van Pol op een avond haar vroegere aanbieder tegen en daar strekt zich ook het ‘helschot’ uit, een merkwaardig natuurgebied. Elsschot ontleende er zijn pseudoniem aan, maar daar weet u meer van dan ikzelf. In diezelfde majestueuze dreven van het onvolprezen domein Hertberg ziet u misschien een zwarte figuur die, met een geweer op de schouder, neuriënd aan het stropen is. Pastoor Kips kan het zich veroorloven, want geen enkele graaf, ook al is hij burgemeester, vermag op het platteland iets tegen een pastoor, aldus de al eerder genoemde Robert, graaf in spe van Wevelingen.

Als u de wandelroute verder blijft volgen, voeren de dreven u ten slotte naar het kerkplein van Blauberg, door Elsschot omgedoopt tot Groendal. Op dit plein vochten Kips en Van Domburg jarenlang hun legendarische ruzie uit, vereeuwigd in *De Verlossing*. En, laten we het niet vergeten, deze plek leverde de inspiratiebron voor de meest geciteerde verzen uit de Nederlandse literatuur: ‘Want tussen droom en daad/ staan wetten in den weg en praktische bezwaren’. Laten we toch vooral de mysterieuze toevoeging niet vergeten die daar meteen op aansluit, omdat ze essentieel is voor Elsschots schrijverschap: ‘en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren/ en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat’. De onlangs overleden Nederlandse auteur J.J. Voskuil gebruikte die weemoedigheid als titel voor het vijfde deel van zijn omvangrijke romancyclus *Het Bureau*. Een titel die tegelijk een hommage is aan de grootste prozaschrijver van de twintigste eeuw en nu ben ik een andere Nederlander aan het citeren, namelijk Karel van het Reve.

Kortom, ook in deze minder bekende uithoek van onze provincie is Elsschot nog steeds springlevend en bouwt hij bruggen tussen Nederland en Vlaanderen, tussen heden en verleden. Ik ben er als gouverneur trots op dat onze provincie met dit wandel- en fietsnetwerk een monument heeft opgericht ter ere van de grootste schrijver die Antwerpen ooit heeft voortgebracht. Een monument dat ongetwijfeld ons allen hier zal overleven.

Ik vermoed dat er links en rechts wenkbrauwen worden gefronst. Niet het hele oeuvre van Elsschot speelt zich af tegen het decor van onze provincie. *Villa des Roses* is een Parijse aangelegenheid en *Lijmen* en *Het Been* spelen in Brussel. Hierbij past toch de volgende opmerking: *Villa des Roses* mag zich dan al in Parijs afspelen, de bewoners van dat pension zien er allemaal zo verdacht Antwerps uit. Dat brengt ons bij de kern van het schrijverschap waarvoor wij hier vanavond samen zijn. Elsschot hanteert een mensbeeld dat tegelijk universele draagkracht heeft en toch alle kenmerken van de Antwerpse volksgeest vertoont.

Hoe ervaart Elsschot de dingen en de mensen om hem heen? Of, anders gezegd, hoe moet je zijn *Sitz im Leben* omschrijven? Het antwoord klinkt niet altijd even opwekkend. Het mens- en wereldbeeld van Elsschot wordt gekenmerkt door een diepe teleurstelling. Die teleurstelling vertoont verscheidene en verschillende aspecten. Er is eerst en vooral de teleurstelling omdat de wereld is wat ze is: een slangenkuil die getekend wordt door bedrog, na-ijver en door de onmogelijkheid om jezelf daarin staande te houden. Vroeg of laat word je gelijmd. Er is voor deze onverbiddelijke wet maar één uitweg, één alternatief: je speelt het spel mee en je gaat zelf aan het lijmen. Met zinnnetjes als – jawel – ‘De tous les matériaux de l’architecture, le papier est certes celui qui offre les plus admirables ressources au prodigieux et inépuisable thème de la décoration.’

Als mensen moeten kiezen tussen hun waardigheid

en hun kleine profijt van de dag, kiezen ze – helaas – vaak, om niet te zeggen meestal, voor het kleine profijt. Die ‘helaas’ mag zeker niet ontbreken, want het woord vormt een essentieel element in Elsschots levensbeschouwing. Ieder mens lijdt aan een ongeneeslijke ziekte: het menselijk tekort. *La condition humaine*. Ieder mens is in een hopeloos gevecht gewikkeld. Tegen de wereld, tegen de medemens, vaak toch ook en zeker niet in de laatste plaats tegen zichzelf. Tegen hun eigen kleinheid, hun eigen onvermogen om hun leven in het juiste spoor te krijgen. Vooral in dat laatste gevecht maken ze geen schijn van een kans. Precies die wanhopige strijd met het *taedium vitae* geeft inspiratie en spankracht aan Elsschots oeuvre. Daar ook ligt de basis van de weemoedigheid, ‘die des avonds komt, wanneer men slapen gaat.’

U zult van Elsschot toch geen misantroop maken, hoor ik sommigen onder u al hardop denken. Helemaal niet. Om zijn houding tegenover het menselijk geslacht te preciseren moeten we bij enkele andere grote auteurs te rade gaan. Albert Camus laat aan het einde van *La Peste* dokter Rieux tot de slotsom komen dat de mens meer eigenschappen heeft die je kunt bewonderen dan eigenschappen die je moet verachten. Ik weet niet of Elsschot zich bij deze slotsom zou kunnen aansluiten. Ik denk dat hij zich eerder zou terugvinden in de het vierde hoofdstuk van *De Kleine Johannes* van Frederik van Eeden. Johannes woont met zijn mentor een samenkomst bij in een bos waar allerlei aanstellerige mensen zich door hun ernst en hun opgeblazenheid grandioos belachelijk maken. ‘Nu,

Johannes! Nu hebben wij ook mensen gezien. Waarom lacht gij ook niet om hen?’, vraagt Windekind verbaasd. ‘Ach, Windekind! Zijn alle mensen zo?’, roept de kleine Johannes vertwijfeld uit. Maar even later bekent hij: ‘Ik moet toch huilen om al die mensen!’ Ik meen dat Elsschot, wat dat betreft, volledig in het spoor van de kleine Johannes stapt. Wie de mens ziet in ‘zijn dagelijks gedoe’ kan niet anders dan huilen.

Je lacht als je moeder Lauwereyssen, madame Gendron, al die groteske figuren die Elsschots boeken bevolken, door het leven ziet stappen. We lachen, en tegelijk huilen we. Want al deze mensen gaan gebukt onder een stil of een luidruchtig verdriet. Het is de grootheid, de kracht van Elsschot dat hij die tweeslachtige gevoelens nergens uitdrukkelijk onder woorden brengt. Juist de suggestie geeft kracht aan zijn woord. Juist omwille van het vele dat onder de oppervlakte onuitgesproken blijft, zal Elsschot altijd weer nieuwe generaties lezers aantrekken.

Leven komt dus veelal neer op capituleren: wie niet gelijmd wil worden, slaat beter zelf aan het lijmen. En die capitulatie zorgt dan weer voor een slecht geweten. Wroeging, berouw is het logische gevolg.

Er is geen enkele auteur die met zoveel fanatisme, met zoveel zelfspot zichzelf bij herhaling te kijk heeft gezet. Als zijn alter ego Laarmans in zijn proza, doodgewoon als ‘ik’ in zijn poëzie. ‘Bitter, bitter grieft het mij’: de zin

duikt telkens weer, in een andere gedaante, in een andere formulering, in het werk van Elsschot op.

Misschien vindt u het allemaal rijkelijk somber, pathetisch en melodramatisch. Dan hebt u zeker geen ongelijk. En daarbij bevindt u zich in uitstekend gezelschap. Want ook Elsschot zelf wist altijd op het juiste moment zijn sombere mens- en wereldbeeld te relativieren. Dat brengt ons bij de humor van Elsschot. Geen milde, vrijblijvende humor. Een humor met een bezwerende functie: zij diende vooral om het ongenoegen over de wereld, de mens te lijf te gaan en daardoor meteen ook onder controle te krijgen. Evenmin mag je zijn humor schamper noemen. Misschien is de term ongenadig nog het meest op zijn plaats. Ongenadig, omdat er woede, ontgoocheling, opstandigheid onder schuilgaan. Met Elsschots humor krijgen we vooral te maken in zijn unieke taalgebruik en zo zijn we weer op ons vertrouwde Antwerpse terrein beland.

Het is opvallend hoezeer het Antwerpse idioom en het taalgebruik van Elsschot in dezelfde richting sporen. Naast elkaar, evenwijdig. Dat heeft wel eens aanleiding gegeven tot misverstanden, zelfs bij hooggeleerde bewonderaars. Zo geloofde Karel van het Reve tot zijn laatste snik dat de bekende uitdrukking ‘grote lantaarn klein licht’ uit het brein van Elsschot afkomstig was en in dat geloof is hij ook gestorven. Antwerpen weet beter. En toch, helemaal ongelijk had Karel van het Reve niet. Elsschot had de uitdrukking kunnen bedenken, ze past en paste volledig in zijn stijl. Omgekeerd moet je bij heel wat van Elsschots gevleugelde zinnen constateren dat ze van bij de eerste oogopslag hun diepe Antwerpse wortels verdragen. Neem de beroemde aanhef van *Het Dwaallicht*, waar Laarmans een krant voor bij het vuur gaat kopen, omdat anders zijn zwijgen verkillend op zijn huisgenoten zal werken: ‘Hier heb ik mijn winkeltje, dat ik al jaren bezoek en waar ik de oude juffrouw voor de tienduizendste maal zal horen zeggen wat zij van het weder denkt. Ja, geef ik toe, regen. Motregen, preciseert zij. Ja, eigenlijk motregen.’ En nu komt het: ‘Want ik zou die stalagmiet, waarvan ik de langzame vorming van naderbij gevolgd heb, voor geen geld ter wereld durven tegenspreken.’

Zo'n zin kon alleen uit de pen van Elsschot vloeien. Geen enkele andere auteur, niet in Vlaanderen, niet in Nederland, niet in het verleden, niet in de toekomst, kan of kon ooit een situatie zo gaaf, zo helder formuleren. Met de nodige stijl, en met de nodige zelfironie. En niettemin zal iedereen het met mij eens zijn: deze zin kon alleen door een Antwerps brein worden bedacht. Ja, ja, *de toutes les régions belges la province d'Anvers est certes celle-là qui offre au prodigieux et inépuisable thème de l'oeuvre de Willem Elsschot les plus admirables ressources.*

En nu maak ik een sprong die misschien vreemd overkomt. Uit wat ik hier gezegd heb, zou je kunnen afleiden dat Elsschot een typische provinciaal was die nooit buiten de cocon van zijn heimat wist te breken. Niets is minder waar. Juist omdat hij met iedere vezel trouw bleef aan zijn Antwerpse roots, juist omdat hij *every inch* een Antwerpenaar was, straalt zijn werk een universele dimensie uit. Hoe moeten we deze eigenaardige contradictie verklaren? Heel eenvoudig: omdat hij een auteur van uitzonderlijke kwaliteit was die juist op de smalle basis van het Antwerpse territorium, het Antwerpse levensgevoel universele thema's kon aanroeren. Kleine of middelmatige auteurs reduceren de wereld tot hun dorp, hun stad, hun provincie. Elsschot bouwde onze provincie uit tot een metafoor van de wereld en van het leven *tout court*.

Nog een andere paradox wil ik u voorschotelen: niemand zal er één seconde aan twijfelen dat Elsschot een

overtuigde en soms fanatieke vrijzinnige was. Toch is er geen enkele auteur die in beide kampen – als u mij de lelijke term 'kamp' even toestaat – met zoveel genoegen wordt gelezen en herlezen. Er is meer. Geen enkele vrijzinnige leest Elsschot alleen maar omdat de kerk er in zijn boeken zo heerlijk van langs krijgt. Omgekeerd ergert geen enkele katholiek zich aan Elsschot omdat de kerk er in zijn boeken zo heerlijk van langs krijgt. Ik vrees zelfs dat heel wat katholieken er nog meer genoegen aan beleven dan de gemiddelde vrijzinnige.

Ook op dit punt is Elsschot een ware bruggenbouwer, al zal hij zichzelf waarschijnlijk allermist als zodanig hebben beschouwd. Hoe komt het dat zoveel mensen van verschillende gezindheid zich toch in Elsschot herkennen? Het antwoord ligt, denk ik, voor de hand en heeft alles te maken met de menselijkheid die je op iedere bladzijde in dit unieke oeuvre kunt aantreffen. Wie zal bijvoorbeeld niet tot in het merg van zijn gebeente worden aangesproken door een gedicht als 'Bij het doodsbed van een kind'?

De aarde is niet uit haar baan gedreven
toen uw hartje stil bleef staan
de sterren zijn niet uitgegaan
en 't huis is overeind gebleven

Waar dergelijke verzen klinken, komt het er niet meer op aan of je gelovig of ongelovig, vrijzinnig of alleen maar sceptisch bent. Je bent dan in de eerste plaats mens en je luistert naar een diep menselijk geluid.

Over Multatuli schreef Elsschot ooit: 'Zijn cultus is ons aller heilige plicht.' Hooggeachte leden van het Elsschotgenootschap, ook de cultus van Elsschot is ons aller heilige plicht. Ik ben u dankbaar dat u mij vanavond de gelegenheid gaf om mijn deel van deze heilige plicht te vervullen.

10 jaar 'Lijmen bij Dwaallicht'

Dit nummer van Achter de Schermen is volledig gewijd aan het negende benefietdiner, dat plaatsvond op 1 maart van dit jaar in zaal Scaldis van de KBC-'Boerentoren' te Antwerpen. Deze jaarlijkse, culinair/literaire bijeenkomst heeft zich met de jaren ontpopt als de 'place to be' voor literair minnend Vlaanderen. Of je nu echt van Elsschot houdt of niet is niet de echte drijfveer. Die avond is een ontmoetingsplaats voor gelijkgestemden en nieuwsgierigen naar een nieuw en sprankelend verhaal. Job Cohen, de burgemeester van Amsterdam, en Cathy Berx, gouverneur van Antwerpen, waren de gevierde gastsprekers, naar goede traditie vakkundig en snedig ingeleid door Peter Vandermeersch, hoofdredacteur van De Standaard en het Nieuwsblad.

De volledige teksten van de toespraken kunt u lezen in deze *Achter de schermen*. Job Cohen maakte van deze Elsschottiaanse gelegenheid gebruik om in de panoramazaal van Europa's oudste wolkenkrabber een persconferentie te geven, waar het zijn door hem ingelezen 6cd-luisterboek *Willem Elsschot. Lijmen/Het Been* voorstelde. De vroegere Antwerpse stadsdichter, Ramsey Nasr, eerder al te gast op het benefietdiner, verraste Job Cohen met een meesterlijke voordracht van zijn vermaard gedicht *achter een vierkante vitrine*, naar aanleiding van zijn verkiezing tot Nederlands 'Dichter des Vaderlands'.

Dit jaarlijkse benefietdiner is een weldaad voor onze leden, of zij er nu bij kunnen zijn of niet. Het laat het bestuur toe de jaarlijkse ledenpakketten rijkelijk uit te breiden, wat met de (al 11 jaar onveranderde) ledenbijdrage alleen onmogelijk het geval zou kunnen zijn.

Op dinsdagavond 23 februari heeft dan het tiende benefietdiner plaats op dezelfde locatie. Minister van Staat Guy Verhofstadt, fractieleider van de Europese Liberalen, zal dan zijn eigenzinnige visie verwoorden op *de grootste stilist der Nederlandse Letteren, Willem Elsschot*, zoals het nu al 10 jaar ongewijzigd in onze uitnodiging staat. Mike Verdrengh, die een onvergetelijke Boorman neerzette in de film *Lijmen/Het Been* van Robbe De Hert, houdt een lezing over *De Techniek van het Lijmen*. Inschrijven voor dit benefietdiner kan via onze website www.weg.be.

Het is comfortabel om ver vooruit te plannen. Zopas ontvingen wij de bevestiging dat de huidige premier, Herman Van Rompuy graag op dinsdagavond 22 februari 2011 op zijn beurt zijn *eigenzinnige visie op Willem Elsschot* wil uitspreken. Het ziet er naar uit dat de belangrijkste financieringsbron van onze ledenpakketten en de WEG-activiteiten vooralsnog niet is opgedroogd. Op hoop van zegen.

Cyriel Van Tilborgh

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in november 2009 in een oplage van 1100 exemplaren, bestemd voor de leden van het W.E.G.

Lezersservice

<http://www.weg.be>
info@weg.be

Bank

België:

KBC Bank 409-8578841-11

Nederland:

ABN AMRO BANK 53.28.777.13

Secretariaat

Lijsterbeslaan 6 | B-2920 Kalmthout | België
tel. & fax: 03/666.78.70

Redactie

Koen Rymenants

(koen.rymenants@arts.kuleuven.be)

Cyriel Van Tilborgh

(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh

Vice-voorzitter: Vic van de Reijt

Bestuursleden:

Jan Maniewski

Yvan De Roover

Janny Nijhof

Koen Rymenants

WEG-fotograaf: Alain Giebens

(alain.giebens@skynet.be)

Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden WEG

AMVC-Letterenhuis

Canvas

Commerzbank

De Morgen

De Standaard

Ernst & Young

Gazet van Antwerpen

Het Belang van Limburg

Het Parool

KBC Bank & Verzekering

Knack-Weekend

Lessius Hogeschool

McKinsey & Company

Mercator Verzekeringen

Propria Cures

Vlaams Fonds voor de Letteren

Vrij Nederland

VVL BBDO

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover

EPO